

tute for Jewish Research, New York, irattári száma: 768/3555, 10. o., valamint *A Magyar Zsidók Lapja* 1944. április 13., 2. o.

60. Országos Levéltár, P1434. Endre László-iratok, fond No. 17., idézi Ránki György: *1944. március 19.* Kossuth, Bp., 1978, 259. o.

61. *A Magyar Zsidók Lapja*, 1941. október 11., 2. o.

62. *Uo.*

63. A náciák által pénzelt nyilas újságok és antiszemita lapok soha nem említették, hogy az „áttelepítés” a náciák szótárában valójában deportálást és elpusztítást jelent.

64. A pozsonyi Munkacsoport a budapesti Mentőbizottság pozsonyi megfelelője. Yad Vashem, Jerusalem, irattári szám: M-20/93. Részletesebben lásd a 23. fejezetben. Vö. Alex Weissberg: *Advocate for the Dead.* Andre Deutsch, London, 1958, 60. o. A magyarországi zsidó vezetéről lesújtó értékelést adott egy szlovák zsidó vezető, Aron Grünhut, aki a szorongatott helyzetbe került szlovák zsidóság érdekében látogatott Budapestre 1942-ben. Lásd tőle: *Katastrophenzeit des slowakischen Judentums.* A szerző kiadásában, Tel-Aviv, 1972, 76–84. o.

65. Livia Rothkirchen: *The Destruction of Slovak Jewry.* Yad Vashem, Jerusalem, 1961, XXVII. o.

66. *Tanulmányok a magyarországi lengyel emigráció történetéből 1939–1945.* Szerk.: Lagzi István. Lengyel Tájékoztatói és Kulturális Központ, Bp.–Szeged, 1979. A lengyelek bizonyos kiváltságokat élveztek. A kormánytól rendszeres pénzjuttatásban részesültek, anyanyelvi elemi és középiskoláik voltak. Pártfogóik közé tartozott Varga Béla, a Kiszgazdapárt vezetője, valamint gróf Szapáry Antal lengyel származású felesége. Saját önszervező egyleteket tartottak fenn, például a Polski Komitet nevűt, amelynek Kollataj-Zrzednicki tábornok, dr. Glasner és dr. Wawrzyniak voltak a vezetői. 1942-ig ügyet sem vetett a bizottság a zsidó honfitársaikra, majd feltehetően a londoni lengyel emigráns kormány nyomására változtattak elutasító álláspontjukon. Vö. Livia Rothkirchen: „Hungary – an Asylum for the Refugees of Europe.” *YVS*, 7:131–132. o. A német megszállás alatt Vámosmikolán internált lengyel zsidó tisztekkel szemben tanúsított bánásmódról nézve lásd például 1943. évi panaszukat a Magyar Országos Levéltár 1943-Kr-Ku. sz. iratában. A Szálasi-puccsal drámai változás állt be a lengyel zsidó tiszték és katonák helyzetében. 1944. november 19-én a Turcsányi Béla főhadnagy vezette vámosmikolai tábort feloszlatták, és lakóit, akárcsak sokezeremi budapesti zsidót, gyalogszerrel a Komárom–Hegyeshalom útvonalon elindították az osztrák határ felé. A tiszték, akik életben maradtak, 1945. január 14-én tiltakozó beadványt juttattak el Debrecenbe, s azzal vádolták a nyilas uralom vezetőit, hogy megszegték a hadifoglyokra vonatkozó nemzetközi konvenciót. A beadvány megtalálható a Haifai Egyetem kelet-közép-európai történelmi dokumentációs központjában H3419/Arch. M.E.I-12. sz. alatt.

67. Antall szorosán együttműködött dr. Heinrich Slavikkal, a száműzetésben működő lengyel kormány magyarországi képviselőjével. Egyebek között Antall hozta létre a váci bentlakásos iskolát, amely mintegy 100 zsidó árvának nyújtott menedéket azon a címen, hogy „lengyel katolikusokról” van szó. A német megszállás után sok más, náciellenes magyar politikussal egyetemben Antallt is lefogta a Gestapo. A felszabadulás után kiszgazdapárti tagként a kormányba is bekerült, rövid ideig az Újjáépítési és Közmunkaügyi Minisztériumot vezette. Első embere volt a Magyar Vöröskeresztnek is. Budapesten, 78 éves korában hunyt el. A zsidók mentésében végzett szolgálatait a Yad Vashem 1990-ben az Igaz Keresztény cím odaítélésével méltányolta. Antall pályaképéről, háttéréről további részletekkel szolgál Várkonyi Endre: „Ember maradt a legnehezebb időkben.” *Magyar Nemzet*, 1984. június 24., valamint